

Nigar BABAXANOVA
AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası "Azərbaycan-Fransa
elmi mədəni əlaqələr bölməsi"nin müdiri, doktorant

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNÜN İNFORMASIYA MÜHİTİ VƏ AZƏRBAYCAN KİTABXANALARININ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARLA ƏMƏKDAŞLIQ MƏSƏLƏLƏRİ (1991-1995-ci illər)

Açar sözlər: Müstəqillik dövrü, Azərbaycan kitabxanaları, Azərbaycan MEA, Mərkəzi Elmi Kitabxana, beynəlxalq kitab mübadiləsi, xarici əlaqələr

Ключевые слова: Период независимости, библиотеки Азербайджана, НАН Азербайджана, Центральная Научная библиотека, международный книгообмен, международные отношения

Key words: Period of independence, Azerbaijani libraries, NAS of Azerbaijan, Central Scientific Library, international book exchange, international relations

1980-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəlləri Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlı əhalinin kütləvi deportasiyası, Ermənistanın Azərbaycana ərazi iddialarını əməli müstəviyə keçməsi, Dağlıq Qarabağın erməni qəsbkarları tərəfindən işğalı və Azərbaycanın öz müstəqilliyini qazanması ilə yadda qaldı. Ağır itkilər hesabına əldə edilmiş müstəqilliyin ilk illəri mədəniyyət tariximizin səhifələrində silinməz izlər buraxdı: 1000-ə qədər kitabxana, mədəniyyət evi, məktəb və s. erməni işğalçıları tərəfindən yağmalandı, məhv edildi, informasiya infrastrukturuna külli miqdarda ziyan vuruldu.

O illərdə beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində aparıcı kitabxanalar-AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası və M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası (indiki Milli Kitabxana) oxucuların xarici ədəbiyyatla təminatında çox böyük çətinliklərlə üzləşmişdilər. Belə ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi, xarici ədəbiyyatın ittifaq daxilində kitabxanalararası abonement yolu ilə hərəkəti dayanmış, valyuta ehtiyatları xeyli azalmışdı. 1991-ci ilin oktyabr-noyabr aylarında Moskva şəhərində keçirilən "Beynəlxalq kitab mübadiləsinin müasir vəziyyəti və əsas istiqamətləri" adlı IV Ümumittifaq müşavirəsi də post-sovet məkanındakı kitabxanaların bu sahədəki fəaliyyətini normallaşdırmaq baxımından əhəmiyyətli olmadı.

1991-ci ilin dekabrından etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq ələmdə yaranmış qeyri-stabil vəziyyət və maliyyə çətinliyi üzündən xarici tərəfdaşlarla əlaqələrini kəsmək məcburiyyətində qaldı. Bir-birinin ardınca Çexoslovakiya Şərqşünaslıq İnstitutu, Polşanın "Orpan", Hollandiyanın "Scientia" nəşriyyatları, Əfqanıstan Mərkəzi Kitabxanası, İordaniya Kütəlvə Kitabxanası, Təbriz Universiteti və s. kimi müəssisələrlə kitab mübadiləsi və ədəbiyyat sifarişləri dayandırıldı. Bunun ardınca yerli qəzetlərin ABŞ-ın Kolumbiya Universitetinə göndərilməsi təxirə salındı. Həm Qərb, həm də Şərq ədəbiyyatı fonduna daxilolmalar 5 dəfə azaldı. Bütün bunlar azmış kimi, Mərkəzi Elmi Kitabxananın Akademiyası binasının zirzəmisində yerləşən xarici ədəbiyyat fondu binanın nasazlığı ucbatından dəfələrlə yağış sularında islanmış və yararsız hala düşmüşdü. Kitabxana rəhbərliyinin bu məsələləri Akademiyaya rəhbərliyi qarşısında bir neçə dəfə qaldırması da fayda verməmiş, vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı nəse etmək mümkün olmamışdı. Onu da nəzərə almalıyıq ki, o illərdə nəinki Mərkəzi Elmi Kitabxananın, ümumiyyətlə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının gələcək taleyi sual altında idi. Hakimiyyət təmsilçilərinə görə, akademiya bağlanmalı, onun tarixi binası isə başqa məqsədlər üçün istifadə olunmalı idi.

Eyni aqibətlə M.F.Axundov adına Milli Kitabxana da üzləşmişdi. Mərkəzi Elmi Kitabxana kimi, buraya da SSRİ məkanından ədəbiyyatın daxil olması tamamilə dayanmış və kitabxana yalnız yerli nəşriyyatlar hesabına komplektləşməyə başlamışdı. Lakin yerli nəşriyyatlar çox az miqdarda ədəbiyyat çap etdiklərindən fondu komplektləşdirmək mümkün olmurdu. Bütün bunlar 90-cı illərinin əvvəllərində respublikada kitab nəşri işinə və kitabxanaların kitabla təchizatı prosesinə biganə münasibətin acı nəticələri idi və bu göstəricilər getdikcə pisləşirdi. Baş verənlərin fonunda kitabxanaların binaları əllərindən alınır, qiymətli kitab fondları küçələrə tökülür, özəlləşdirmə adı altında qanunsuz işlər görüldü.

Elmlər Akademiyasının binası kimi, Milli Kitabxananın da binasına müştəri gözü ilə baxanlar, onun zəngin fondunun bir hissəsinin həyətə tökülürək yandırılmasını israrla tələb edənlər də var idi [2].

Bütün bu xoşagəlməz hadisələr və itkilər onunla kompensasiya olunurdu ki, ölkə müstəqillik əldə etmiş və mərkəzdən asılılıq ləğv olunmuşdu.

1991-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın direktoru M.Həsənovanın Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyinin dəvəti ilə bu ölkəyə səfəri, Türkiyə Milli Kitabxanası və Ankara Universitetinin Kitabxanası ilə əməkdaşlıq müqaviləsi bağlaması o dövr üçün olduqca mütərəqqi addım idi. Çünki, o vaxtdək

Azərbaycan kitabxanaçıları heç bir kapitalist ölkəsinə səfər etməmiş və Mərkəzi Elmi Kitabxananın, eləcə də digər iri kitabxanaların Qərb kitabxana və nəşriyyatları ilə müqavilələri bir qayda olaraq, ancaq Bakıda imzalanmışdı.

90-cı illərin əvvəllərində Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsini yaxşılaşdırmaq səyləri gözlənilən nəticələr vermədi. İqtisadi çətinliklər ucbatından itirilən partnyorların sayı günü-gündən çoxalır, xarici ədəbiyyat fondlarını yeniləmək, yerli nəşrləri isə xaricə göndərmək çətinləşirdi. 1989-1991-ci illər ərzində Kitabxananın itirdiyi tərəfdaşların sayı 100-ü ötmüşdü. Təkcə 1992-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 40 xarici elm və təhsil müəssisəsi ilə əlaqələrini kəsməli olmuşdu. Onların arasında Kabil Universitetinin Kitabxanası, Əlcəzair Universitetinin Kitabxanası, İraq Mədəniyyət Nazirliyi, "Qardaşlıq" nəşriyyatı və b. vardı.

1973-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Elmi Tədqiqat İnstitutlarının kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək məqsədilə yaradılmış Akademiyaya Kitabxanalarının Mərkəzləşdirilmiş Sistemi həmin ildə, maliyyə çatışmazlığından və uzun sürən fəaliyyətsizlikdən sonra ləğv edildi.

1990-1992-ci illər ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxananın maddi-texniki bazası o qədər zəifləmişdi ki, artıq oxuculara ənənəvi xidmətləri göstərmək ağır zəhmət bahasına başa gəlirdi. 1991-ci ilin son aylarından etibarən Kitabxana bir sıra xidmətləri ödənişli əsasda həyata keçirmək məcburiyyətində qalmışdı: xüsusi bibliografik xidmətlərin göstərilməsindən, surətçixarma və cildləmədən əldə olunan xırda gəlirlər yeni çıxan kitabların əldə olunmasına sərf olunurdu. Xarici ədəbiyyatın əldə olunması üçün əlavə vəsaitə ehtiyacı olan Kitabxana dublet və profilye uyğun olmayan kitabları əvvəlki illərdən fərqli olaraq pulla satmağa başlamışdı. Təkcə 1993-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana MDB kitabxanalarına 93 dublet xarici ədəbiyyat satmışdı.

1993-cü ilin iyununda ulu öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə respublikada hakimiyyətə gəlməsi bütün kitabxana və mədəniyyət müəssisələrinin fəaliyyətində dönüş yaratdı. Azərbaycan kitabxanalarının gələcək inkişafını təmin etmək məqsədilə Ulu öndər 1994-cü ildə Mədəniyyət Nazirliyinə "Kitabxana işi haqqında" və digər qanunların işlənilib hazırlanması barədə xüsusi göstəriş verdi. Bununla əlaqədar ilkin layihələr Nazirlər Kabinetinin iclasında ulu öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə 1996-cı ildə kitabxana işçilərinin respublika müşavirəsində geniş müzakirəyə çıxarıldı və bu tədbirin yekunu olaraq Nazirlər Kabinetinin "Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərarı qəbul olundu.

1995-1997-ci illərdə Ümummilli lider Heydər Əliyev Milli Kitabxanaya 4 dəfə səfər etməklə kitabxana işinə olan hörmət və qayğısını bir daha sübut etdi.

1993-cü ildən etibarən ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması, Azərbaycanın uğurlu xarici siyasət yürütməyə başlaması, nüfuzlu beynəlxalq qurum və təşkilatlarla ikitərəfli münasibətlərin formalaşması fonunda kitabxana və mədəniyyət müəssisələrinin beynəlxalq əlaqələri yenidən dirçəlməyə başladı. Həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxana 28 ölkənin 115 təşkilatı ilə kitab və informasiya mübadiləsini bərpa etdi, Çinin Santa-Mariya Universiteti, Koreya Elmlər Akademiyası, Çin Milli Təbiət Elmləri Fondu, İtaliya Botanika Elmləri İnstitutu, Fransa Kənd Təsərrüfatı İnstitutu, Yaponiya Beynəlxalq Buddizm İnstitutu ilə ilk dəfə olaraq əməkdaşlıq əlaqələri quruldu.

1993-cü ildə Qafqazda ilk dəfə Mərkəzi Elmi Kitabxana Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasına (IFLA) üzv seçildi. 1995-ci ildə Milli Kitabxana, 2009-cu ildə isə Prezident Kitabxanası IFLA-nın üzvlüyünə qəbul olundular. Burada haşiyə çıxaraq qeyd etmək yerinə düşər ki, istər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nda, istərsə də "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya şəbəkəsinin inkişafı və kitabxana xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramının (2015-2020-ci illər) Layihəsi"ndə Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyası, Avropa Milli Kitabxanaları İttifaqı, ABŞ Kitabxana Assosiasiyası, Elektron Kitabxana istifadəçilərinin Beynəlxalq Assosiasiyası və digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi kitabxanalar qarşısında duran vacib məsələlər kimi səciyyələndirilmişdir.

Mövzuya qayıdaraq bildirək ki, dünya kitabxanalarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üzrə ali qurum hesab olunan IFLA-nın əsası 1927-ci ildə Şotlandiyanın paytaxtı Edinburq şəhərində qoyulub. 1971-ci ildə Niderland Krallığında qeydiyyatdan keçən IFLA-nın mənzil qərarı bu ölkənin milli kitabxanası hesab edilən Haaqa şəhər Kral Kitabxanasıdır. Hazırda 160 ölkədən 1800-dən artıq kitabxana qurumunun üzvüdür. IFLA-nın əsas vəzifəsi kitabxana və informasiya xidməti üzrə standartları formalaşdırmaq, dünya kitabxanalarının fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq və əlaqələndirmək üçün səmərəli tövsiyələr vermək, dünya kitabxanalarının yeni inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək və onların ortaq problemlərini həll etmək üçün müxtəlif tədbirlər keçirməkdən ibarətdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, IFLA

YUNESKO, BMT, Elmi İttifaqların Beynəlxalq Şurası, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı, Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı (ISO), Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Beynəlxalq Naşirlər Assosiasiyası, Beynəlxalq Arxiv Şurası (BAŞ), Beynəlxalq Muzeylər Şurası ilə sıx əməkdaşlıq edir və bu təşkilatların bir çoxunda müşahidəçi statusu daşıyır.

1993-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın, 1995-ci ildən isə Milli Kitabxananın IFLA-da təmsil olunmasına baxmayaraq, kitabxanalara bu təşkilatın fəaliyyətində yaxından iştirak etmək 2000-ci ildən sonra müəssər olmuşdur (Mərkəzi Elmi Kitabxana, Milli Kitabxana, Prezident kitabxanası, Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası məhz 2000-ci ildən etibarən IFLA-nın illik iclasına qatılırlar). Eyni sözləri MDB ölkələrinin kitabxanalarına da şamil etmək olar. Doğrudur, keçmiş sovet kitabxanaları 1959-cu ildən IFLA-nın tədbirlərində iştirak edirdilər. Lakin bu əlaqələr SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi nəzdindəki Dövlət Kitabxanalararası Komissiyasının Kitabxanaçılıq şurası tərəfindən həyata keçirildiyindən, kitabxanaların bu sferadakı kompetentliyini artırmamışdır.

1994-cü ili Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin bərpası və yenilənməsi baxımından daha uğurlu il kimi səciyyələndirmək olar. Müqayisə üçün qeyd etməliyik ki, 1993-cü ildə Kitabxananın fonduna cəmi 3840 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdusa, 1994-cü ildə bu say 9150 nüsxəyə çatmışdı. Həmin il Kitabxananın fondundakı xarici ədəbiyyatdan istifadə səviyyəsi də artmış, oxuculara rus dilində 2140390 nüsxə, xarici dillərdə isə 815441 nüsxə ədəbiyyat verilmişdi. Kitabxana İsveçrə Beynəlxalq Əmək Cəmiyyəti və İsveçrə Nobel Fondunun təmsalında yeni partnyorlar qazanmış, il ərzində "ABŞ kitabxanaları və nəşriyyatlarından alınan ədəbiyyat", "Azərbaycan-Misir Dostluq Cəmiyyəti tərəfindən hədiyyə edilmiş ədəbiyyat" adlı uzunmüddətli kitab sərgiləri keçirilmişdi.

Məhz həmin ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq informasiya mühitinə inteqrasiya imkanlarını genişləndirmək məqsədilə xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirlikləri ilə sıx elmi-mədəni əlaqələr yaratmaq və bu vasitə ilə öz fəaliyyəti çərçivəsində mədəniyyətlərarası dialoqda iştirak etmək ənənəsinin əsasını qoymuşdur.

1994-cü ilin ilk aylarında Rusiya, ABŞ, Fransa, Misir səfirlikləri və BMT-nin Azərbaycan nümayəndəliyi ilə sıx əməkdaşlıq prosesinə start verildi; Fransa səfirinin mədəniyyət işləri üzrə müşaviri Gi dö Şövalyenin müşayətə ilə Paris Milli Kitabxanasının direktor müavini Fransuaz Farnyenin

Mərkəzi Elmi Kitabxananı ziyarət etməsi ikitərəfli əməkdaşlıq üçün real zəmin yaratdı.

1994-cü ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana Rusiya Dövlət Kitabxanası, Rusiya Milli Kitabxanası, M.Y.Saltıkov-Şedrin adına Sankt-Peterburq Dövlət Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyasının kitabxanası, Rusiya Dövlət Ümumi Elmi-Texniki kitabxanası ilə beynəlxalq kitabxanalararası abonement (BKA) yolu ilə kitab mübadiləsini intensivləşdirdi. Rusiya Dövlət Ümumi Elmi-Texniki kitabxanasının o illərdə hazırladığı toplu kataloqa Mərkəzi Elmi Kitabxananın il ərzində əldə etdiyi elmi jurnallar barədə məlumatların göndərilməsi prosesi bərpa olundu.

1994-cü il sentyabr ayının 20-də Ulu öndər Heydər Əliyevin gərgin əməyi və uzaqgörən siyasəti nəticəsində Bakıda "Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi" haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış Əsrin müqaviləsi dünyaya bir daha sübut etdi ki, artıq Azərbaycanın güclü lideri, sabit ictimai-siyasi və sosial vəziyyəti, dünya ilə inteqrasiyaya hesablanmış uzunmüddətli proqramları var. Bu ictimai-siyasi sabitlik və inkişaf Azərbaycana xaricdən olan marağı dəfələrlə artırdı. Ölkəmizə gələn əcnəbi tədqiqatçıların və elm adamlarının çoxalması, burada elmi tədqiqat aparmaq istəyənlərin günü-gündən artması bunu bir daha təsdiq etdi. AMEA-nın müxtəlif elmi tədqiqat institutlarında araşdırma aparən əcnəbi tədqiqatçıların çoxalması fonunda Mərkəzi Elmi Kitabxana oxuculara xidmət sahəsində çalışan əməkdaşların sayını artırmalı oldu.

O illərdə, öz növbəsində Azərbaycan alimləri də xarici elm və təhsil müəssisələrindən əvvəlki illərlə müqayisədə daha çox dəvət almağa və burs (fr. *Bourse*) qazanmağa başlamışdılar. Statistik məlumatlara görə [1], 1993 və 1994-cü illərdə elmi tədqiqat məqsədilə xarici ölkələrə getmiş Azərbaycan alimlərinin sayı 1976-cı ildən 1990-cı ilə qədər gedənlərin sayından çox idi. 1994-cü ildə isə bu rəqəm artıq 350 nəfərə çatmışdır.

90-cı illərin əvvəllərində keçmiş sovet ölkələrində informasiya mühiti təqribən eyni cür formalaşdı. Müstəqillik əldə etdikdən sonra yeni iqtisadi-siyasi, sosial şəraitə uyğunlaşma dövrünə qədəm qoymuş həmin dövlətlərdə kitab və kitabxana mədəniyyətinə daha çox diqqət ayrılmağa başlamış, kitabxanalararası münasibətlərin bərpası və dirçəlməsi naminə, bu dəfə artıq MDB formatı çərçivəsində əməkdaşlıq üçün real addımlar atılmışdı.

Məsələn, 1994-cü ildə Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (AKA) "Kitabxanalar mədəniyyət və incəsənət üzrə informasiya mərkəzləri kimi" adlı layihəsi çərçivəsində "1995-2000-ci illərdə mədəniyyət və incəsənət üzrə informasiyaya ümumi çıxışın təşkilində MDB ölkələrinin kitabxanalarının qarşılıqlı əlaqə Proqramı" hazırlanmışdı [5, s.14]. Layihənin məqsədi Avrasiyada vahid mədəni-informasiya məkanının yaradılmasına kömək etmək idi. Qoyulmuş vəzifələrin həlli üçün metodik sənədlərin mübadiləsinin təşkil edilməsi; mədəniyyət və incəsənət sahəsində elektron və texniki vasitələrin köməyi ilə kitabxanalar arasında informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi; informasiya mübadiləsinin ödənişsiz əsasda bərpa edilməsi; mübadilənin informasiya ekvivalentinin müəyyən edilməsi; ödənişli və müqavilə xidmətlərinə görə hesablaşmanın rubl və ya dollar nominalında aparılması; informasiya mübadiləsi zamanı rus dilinin işlək dil kimi qəbul edilməsi və mütəxəssis mübadiləsinin təşkil edilməsi təklif olunmuşdu.

Müstəqillik illərində post-sovet məkanında vahid və yaxud maneəsiz informasiya mühitinin yaradılması təşəbbüslərinə başqa bir misal da göstərmək olar: 1995-ci ilin may ayında Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı-dövlətlərinin Parlamentlərarası Assambleyası tərəfindən "Sənədlərin zəruri nüsxəsi haqqında" Rusiya Federasiyasının Federal Qanunu əsasında "Sənədlərin zəruri nüsxəsi sahəsində vahid siyasət haqqında" adlı tövsiyə xarakterli Akt qəbul edilmişdir [4, s. 6]. Qanunvericilik aktına əlavə kimi "MDB ölkələri arasında sənədlərin zəruri nüsxələrinin mübadiləsi haqqında Saziş" qəbul edilmişdi. Bu sazişə əsasən Birlik ölkələrində buraxılan çap məhsulunun zəruri nüsxələri ödənişsiz şəkildə mübadilə edilməlidir. Sənədə görə Rusiya Federasiyasının zəruri mübadilə nüsxəsinin bir komplekti Ukraynanın 6, Belarus və Özbəkistanın 9, Qazaxıstan və Gürcüstanın 10, Moldovanın 11, Azərbaycanın 12, Ermənistan və Qırğızıstanın 14, Tacikistan və Türkmənistanın 15 zəruri nüsxə dəstinə bərabər tutulur. Bu sənədin bəzi müddəaları dəyişsə də (məs. Azərbaycan artıq digər MDB ölkələri ilə ədəbiyyat nüsxələrini "bira-bir" prinsipi üzrə mübadilə edir) MDB ölkələri arasında beynəlxalq kitab mübadiləsini tənzimləmək baxımından olduqca vacib əhəmiyyət daşıyır.

Müstəqillik illərinin ilk dövründə informasiya mühitinin formalaşması məsələlərindən bəhs edərkən əlbəttə ki, respublikada 1994-cü ildən etibarən başlamış informasiya cəmiyyəti quruculuğu işlərini də unutmamaq olmaz. Ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra bir sıra sahələrdə olduğu kimi informasiya və kommunikasiya sahəsində də dirçəliş

başladı. Bunu nəticəsi olaraq tezliklə Azərbaycanda İnternetin tətbiqi təşəkkül tapdı. 1993-cü ilin avqustunda “.az” domeni rəsmi olaraq Azərbaycanın yüksək domen adı kimi İCANN-da (İnternetdə domen adlarını və ünvanların verilməsi üzrə Təşkilat) qeydiyyatı alındı, 1994-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemləri (AİS) şöbəsində İnternetin ilk qovşağı yaradıldı və “Türksat” sünü peyki vasitəsilə Türkiyənin Orta Doğu Texniki Universitetinin İnternet mərkəzi ilə əlaqə kanalı qurularaq Azərbaycanın İnterneta çıxışı təmin olundu. 1995-ci ildə isə Azərbaycanda ilk veb sayt – AMEA-nın www.ab.az (www.science.gov.az saytının ilkin versiyası) saytı yaradıldı. 1996-cı ildən başlayaraq “AzEvroTel” və “Utel” birgə müəssisələri lokal telekommunikasiya şəbəkəsi üzrə xidmət göstərməyə başladı. 1995-ci il dekabrın 9-da Bakı şəhərində Azərbaycanda ilk beynəlxalq telefon stansiyasının, habelə yenidən qurulmuş Şəhərlərarası Telefon Stansiyasının açılışı oldu. Azərbaycanda yeni texnologiyaların tətbiqinə, telekommunikasiya infrastrukturunun modernləşdirilməsinə start verildi, ilk elektron ATS-lər quruldu [3].

Bütün bunlar əlbəttə ki, kitabxanaların fəaliyyətinə müsbət təsir göstərdi, elektron poçt xidməti vasitəsilə beynəlxalq informasiya mübadiləsi üçün yeni üfqlər açıldı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının alim və mütəxəssislərinə bibliografik informasiya xidmətini daha da təkmilləşdirmək məqsədilə Kitabxanada kompyuterlərdən, daha dəqiq, o dövrün terminologiyası ilə ifadə etsək, fərdi elektron hesablayıcı maşınlardan istifadə olunmağa başlandı. Kitabxananın “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi” ilə “Şərq ədəbiyyatı” şöbəsi xarici ədəbiyyatın tematik komplektləşdirilməsinin planını qurmaq üçün diferensial xidmətin o dövr üçün mütərəqqi hesab olunan “Məlumatın seçilib paylanması” sistemindən istifadə etməyə başladılar. Bu sistem daim fəaliyyətdə olan əks əlaqəni müəyyən etməklə, abonentə hər bir bibliografik məlumata rəy bildirmək imkanı verirdi. Həmin proses AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında 70-ci illərdən etibarən başlanan bibliometrik araşdırmaların davam etdirilməsi üçün real zəmin yaratmışdı. Belə ki, xarici ədəbiyyata olan münasibəti sual-cavab, sorğu-təminat mexanizmi vasitəsilə təftiş edən Kitabxana komplektləşdirmə zamanı daha dəqiq seçim edə bilirdi. Artıq 1995-ci ildə Kitabxananın “Məlumatın seçilib paylanması” avtomatlaşdırılmış sistemində 24618 xarici ədəbiyyatın bibliografik yazısı mövcud idi. Bu baza imkan verirdi ki, fərdi elektron hesablayıcı maşınların oxuduğu maqnit lentlərdə “Mərkəzi Elmi kitab-

xanaya daxil olan xarici ədəbiyyat” adlı illik kataloqlar yaradılmağa başlamışdı.

1995-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 42 ölkənin 480 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Həmin il Kitabxana ilə beynəlxalq kitab mübadiləsində iştirak edən qurular arasında Fransa Mədəniyyət Nazirliyi, Yaponiya Vaseda Universitetinin kitabxanası, İsveçrə Botanika Muzeyi də əlavə olunmuşdu.

1995-1996-cı illərdə ABŞ Konqres Kitabxanası Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə Xüsusi Kitabxanalar Assosiasiyası arasında əməkdaşlıq əlaqəsi yaratmışdır. O vaxt bu əlaqə nəticəsində Mərkəzi Elmi Kitabxanaya ABŞ universitetlərindən 915 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi.

Xüsusi Kitabxanalar Assosiasiyası sahəvi, elmi, ixtisaslaşmış kitabxanaları özündə birləşdirən nüfuzlu qurumlardan biridir. 75 ölkədə 9000-dən artıq üzvi olan bu beynəlxalq təşkilatın əsası 1909-cu ildə Birləşmiş Ştatlarda qoyulub. Assosiasiya ildə səkkiz dəfə “Information Outlook” adlı bülleten nəşr edir və üzv kitabxanalara göndərir.

90-cı illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı bir sıra universitet kitabxanaları və Milli Arxiv Fondu da öz istiqamətlərinə uyğun olaraq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edirdilər. Məhz həmin dövrdən etibarən Azərbaycan Texniki Universitetinin kitabxanası Elmi-Texniki Universitet Kitabxanalarının Beynəlxalq Assosiasiyası ilə sıx əməkdaşlıq etməyə başlamışdı. Elmi-Texniki Universitet Kitabxanalarının Beynəlxalq Assosiasiyasının (IATUL) əsası 1955-ci ildə Almanyanın Düsseldorf şəhərində qoyulub. Assosiasiyanın əsas məqsədi texniki universitet kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək və bu kitabxanalarla müştərək layihələr həyata keçirməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Milli Arxiv İdarəsinin sıx əməkdaşlıq etdiyi qurum isə Arxivlərin Beynəlxalq Şurasıdır. Arxivlərin Beynəlxalq Şurası arxivlər üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafını təmin edən beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatıdır. 1948-ci ildə Parisdə yaradılan Şuranın 190 ölkədən 1400-dən çox üzvü var. Şuranın əsas missiyası arxivlərin toplanması, mühafizəsi, bərpası və təkrar nüsxələrinin yaradılması üzrə beynəlxalq standartları müəyyən etməkdən və dünya arxiv idarələri arasında əlaqə yaratmaqdan ibarətdir.

1993-cü ildə Şura “Arxiv sənədlərinin beynəlxalq təsvir qaydaları”nı (ISAD- International Standard Archival Description) hazırlamışdır.

Mərkəzi Elmi Kitabxana Yaxın Şərq Kitabxanaçılarının Avropa Assosiasiyası, Xüsusi Kitabxanalar və İnformasiya Bürosu Assosiasiyası (AS-LIB), Avropa Elmi Kitabxanalar Konsorsiumu (CERL), Avropa Kitabxana-

İnformasiya və Sənəd Assosiasiyaları Bürosu (EBLIDA) ilə də uzun illərdən bəri əməkdaşlıq edir.

2000-ci ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana Amerika Kitabxana Assosiasiyasının (ALA) üzvüdür. Amerika Kitabxana Assosiasiyası dünyanın ən qədim kitabxana qurumudur. 2012-ci ildən Kitabxananın direktoru, filologiya üzrə elmlər doktoru Aybəniz Əliyeva-Kəngərli Assosiasiyaya fərdi şəkildə üzv seçilib.

Amerika Kitabxana Assosiasiyası (ALA) beynəlxalq səviyyədə kitabxana işini və kitabxanaçılıq təhsilini təşviq edən, mərkəzi qərarqahı Amerika Birləşmiş Ştatlarında yerləşən qeyri-kommersiya təşkilatıdır. 1876-cı ildə Filadelfiyada yaradılan qurumun fərdi üzvlərinin sayı 62000-i ötür. 2011-ci ildən Mərkəzi Elmi Kitabxana Assosiasiyasının "American libraries" adlı aylıq elmi-kütləvi jurnalını alır. Mərkəzi Elmi Kitabxana eyni zamanda, Amerika Kitabxana Assosiasiyasının bir bölməsi olan Kitabxana və İnformasiya Texnologiyaları Assosiasiyasında da təmsil olunur (LITA).

Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq sahəsində Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı Azərbaycan Milli Kitabxanası və Prezident kitabxanası da son 10 il ərzində kifayət qədər uğurlu nəticələr əldə ediblər.

Milli Kitabxana 2001-ci ildən Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE), 2003-cü ildən Avropa Milli Kitabxanaları Konfransının (CENL), 2007-ci ildən Türkdillli ölkələrin Milli Kitabxanalar Şurasının və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına (İƏT) üzv ölkələrin Milli Kitabxana Direktorları Şurasının üzvüdür. Kitabxana həmin təşkilatların bütün tədbirlərində fəal iştirak etməklə yanaşı, onların həyata keçirdikləri bir sıra layihələrdə də yaxından iştirak edir. Belə layihələrdən Dünya Elektron Kitabxanasını, Avropa Elektron Kitabxanasını, "Europeana" layihəsini, "FUMAQABA" layihəsini, Türkdillli ölkələrin milli kitabxanalarında mühafizə olunan əlyazmaların vahid məlumat bazasının yaradılması kimi irimiqyaslı layihələri misal göstərmək olar [2]. Milli Kitabxananın xüsusən Avropa Milli Kitabxanaları Konfransının təşkilatı ilə əlaqələrini yüksək qiymətləndirmək lazımdır.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda kitabxana işi tarixində ilk dəfə olaraq məhz Milli Kitabxananın 90 illik yubileyinə 45-dən artıq xarici ölkənin 60 nümayəndəsi, o cümlədən 4 beynəlxalq kitabxana təşkilatının prezidenti və üzvləri (Avropa Milli Kitabxanalar Konfransı (CENL), Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası (BAE), Avropa kitabxanası və Avrasiya Kitabxanaçılar Birliyi) iştirak etmiş, yubiley tədbirləri çərçivəsində III Beynəlxalq Bakı Sərgi yarmarkası, Avropa Milli Kitabxanaları Konfransının (CENL) 27-ci

illik görüşü, Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE) XV ümumi iclası keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Avropa Milli Kitabxanaları Konfransının (CENL) prezidenti Bruno Rasinini, vitse-prezidentlər Kristina Mari Doffi və Yanna Andressonu, Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının vitse-prezidenti Qulisa Balabekovanı qəbul etmiş və onlarla Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq aləmdəki mövqeyi barədə söhbət etmişdir.

Qeyd edildiyi kimi, son illərdə Prezident Kitabxanasının da beynəlxalq əlaqələri artan xətt üzrə inkişaf etmişdir.

Ayrı-ayrı vaxtlarda IFLA-nın prezidenti xanım Ellen Tise, Çexiya Milli Kitabxanasının baş direktoru Tomas Böhm, Çexiya Milli Muzeyinin direktoru Mixail Lukeş, OCLC (Onlayn Kompyuter Kitabxana Mərkəzi) təşkilatının MDB ölkələri üzrə əlaqələndiricisi Reyn van Haldropi, Rusiya Dövlət Kitabxanasının baş direktoru Aleksandr Visliy, M. İ. Rudomino adına Ümumrusiya Dövlət Xarici Ədəbiyyat Kitabxanasının baş direktoru Yekaterina Geniyeva, Yunanıstan Milli Kitabxanasının direktor müavini Antonia Arahova, Avrasiya Kitabxanaçılar Birliyinin başqanı Suna Gercik və başqan yardımçısı Ekrem İşiq, Boris Yeltsin adına Rusiya Federasiyası Prezident Kitabxanasının baş direktoru Aleksandr Verşinin, Litva Respublikasının Martinas Majvidas adına Milli Kitabxanasının baş direktoru Renaldas Qudauskas, "Amerika kitabxanaları" jurnalının keçmiş baş redaktoru Leonard Kriffel və başqaları Prezident Kitabxanasında olmuşlar.

Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin tarixi araşdırmağa davam edərəkən, qeyd olunmalıdır ki, 1995-1996-cı illərdə bu sahədə görülən işlər əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli artmışdı. Xüsusən, Avropa ölkələrinin elm və təhsil müəssisələri ilə əlaqələr bərpa olunmağa başlamışdı.

Hələ 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda olduğu kimi, bir çox kapitalist ölkələrində də maliyyə çətinlikləri vardı. 1990-cı illərdən Şərqi Avropa ölkələrindən mübadilə üzrə daxilolmaların sürətli azalma dövrü başlamışdı ki, bu da həmin ölkələrdəki siyasi vəziyyətin dəyişməsi ilə bağlı idi.

Bu ölkələr qrupunda qabaqcıl mövqe həmişə Polşaya məxsus olmuşdur. 1991-ci ildə Polşa EA-nın yenidən təşkil edilməsi nəticəsində bu təşkilatdan alınan sənədlərin sayı kəskin azalmışdı. 1980-ci illərin sonunda Polşa EA Elmi Nəşrlərin Yayım Mərkəzindən Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 980 nüsxə kitab və jurnal daxil olduğu halda, 1990-cı illərin əvvəllərində 50-dən də az nüsxə daxil olmuşdu.

O dövrdə beynəlxalq kitab mübadiləsi üzrə ədəbiyyat daxilolmalarının sürətlə azalmasına imkan verməmək üçün köhnə müqavilələrin bərpası və kitab mübadiləsi üzrə yeni potensial partnyorların axtarış imkanları tədqiq edilirdi.

1990-1995-ci illər ərzində Respublikada kitab, xüsusilə də elmi nəşrlərin buraxılışı kifayət qədər azalmışdı. Akademik jurnalların buraxılışındakı gecikmələr xarici partnyorlardan gələn reklamasiyaların sayının artmasına gətirib çıxarmış, sifarişlərin yerinə yetirilməsini və ekvivalent mübadilə prosesini xeyli ləngitmişdi. 1996-cı ildən etibarən AMEA Elmi tədqiqat institutlarının maddi-texniki təminatında yaranan dəyişikliklər, həmçinin ölkəyə qaçaqçıl çap texnologiyalarının gətirilməsi nəticəsində, tədricən respublikada çap məhsulunun həcmi, o cümlədən elmi nəşrlərin sayı artmağa başladı. Bu da öz növbəsində xaricə ədəbiyyat göndərişlərinin səviyyəsinin nisbətən yüksəlməsinə səbəb oldu.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının saytı: www.elm.az
2. Azərbaycan Milli Kitabxanası-90: məqalələr məcmuəsi /baş red. və burax. məsul K.Tahirov; red. A.Abdullayeva.- Azərbaycan Milli Kitabxanası.- Bakı, 2013.- 152 s.
- 3.Əli Abbasov. Rəbitə və informasiya texnologiyaları müstəqillik illərində: nailiyyətlər və perspektivlər. Yeni Azərbaycan qəzeti, noyabr, 2012. s. 4
4. О единой политике в области обязательного экземпляра документов: Рекомендательный законодательный акт Межпарламентской Ассамблеи СНГ // Библиотечная Ассамблея Евразии. Информационный бюллетень, - Вып. 4.- М., 1995.- С. 5-17. 111
5. Программа взаимодействия национальных (государственных) библиотек стран СНГ в организации всеобщего доступа к информации по культуре и искусству на 1995 - 2000гг.: Проект // Библиотечная Ассамблея Евразии. Информационный бюллетень.- Вып. 3,- М., 1994.- С. 13-17. 126

Н.Бабаханова

ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВО АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ БИБЛИОТЕК С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ (1991-1995 годы)

РЕЗЮМЕ

В статье изложены вопросы развития информационной среды в Азербайджан в 1991-1995-годах. Также освещена история международных отношений Азербайджанских библиотек в данный период.

N.Babakhanova

INFORMATION SOCIETY IN THE YEARS OF INDEPENDENCE AND COOPERATION OF AZERBAIJANI LIBRARIES WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS (1991-1995 years)

SUMMARY

The article describes the development of the information society in Azerbaijan, in 1991-1995. Also, covered the history of international relations of Azerbaijani libraries in that period.